

Annem Aysel Çimen'e...

KISA DÜNYA TARİHİ

Ali Çimen

TİMAŞ YAYINLARI | 3897

Popüler Tarih | 30

EDİTÖR

Tuğçe İnceoğlu
Dilek Gülüm Öztürk

KAPAK TASARIMI

Yasin Çetin

1. BASKI

Ekim 2015, İstanbul

2. BASKI

Mart 2020, İstanbul

ISBN

ISBN: 978-605-08-2065-2

9 786050 820652

TİMAŞ YAYINLARI

Cağaloğlu, Alemdar Mahallesi,
Alayköşkü Caddesi, No:5, Fatih/İstanbul
Telefon: (0212) 511 24 24

timas.com.tr

timas@timas.com.tr

   timasyayingrubu

Kültür Bakanlığı Yayıncılık
Sertifika No: 45587

BASKI VE CİLT

Sistem Matbaacılık
Yılanlı Ayazma Sok. No: 8
Davutpaşa-Topkapı/İstanbul
Telefon: (0212) 482 11 01

YAYIN HAKLARI

© Eserin her hakkı anlaşmalı olarak
Timaş Basım Ticaret ve Sanayi Anonim Şirketi'ne aittir.
İzinsiz yayımlanamaz. Kaynak gösterilerek alıntı yapılabilir.

KISA
DÜNYA
TARİHİ

ALİ ÇİMEN

ALİ ÇİMEN

1971 yılının şubat ayında İstanbul Üsküdar'da doğan Ali Çimen, ilk ve orta öğrenimini İstanbul'da tamamladıktan sonra yüksek öğrenimini bir süre Karadeniz Teknik Üniversitesi Turizm ve Otel İşletmeciliği Bölümü'nde sürdürdü. 1991 yılında İstanbul Üniversitesi İngiliz Dili ve Eğitimi Bölümü'ndeki eğitimiyle eş zamanlı olarak gazetecilik kariyerine başladı. Uzun yıllar farklı yayın organlarında çevirmen, muhabir, redaktör, editör ve uluslararası muhabir olarak çalıştı. Almanya, Hollanda ve İngiltere'de gazetecilik yapan yazar, son olarak 2009 yılında merkezi Fransa'nın Lyon şehrinde bulunan uluslararası haber kanalı EURONEWS'e geçti. 2014 Mayıs'ında EURONEWS'den ayrılarak gazeteciliğe ara veren Çimen, yazarlık kariyerini ve Anadolu Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü'ndeki eğitimini sürdürüyor. İngilizce, Almanca, Hollandaca ve Fransızca bilen Ali Çimen, tarih kitaplarının yanı sıra roman yazıyor.

alicimen.org
instagram.com/alicimen
twitter.com/benalicimen
facebook.com/benalicimen
youtube.com/benalicimen
iletisimalicimen@gmail.com

Yayınlanmış Eserleri

Echelon
İpler Kimin Elinde (Hakan Yılmaz ile birlikte)
İnsanoğlunun Uzay Macerası
Tarihi Değiştiren Konuşmalar
Tarihi Değiştiren Savaşlar (Göknur Göğebakan ile birlikte)
Tarihi Değiştiren Kadınlar
Tarihi Değiştiren Askerler
Tarihi Değiştiren Bilginler
Tarihi Değiştiren Olaylar
Tarihi Değiştiren İmparatorluklar
Tarihi Değiştiren Diktatörler
Tarihi Değiştiren Günler
Tarihi Değiştiren Gizli Servisler
Tarihi Değiştiren Liderler
Tarihi Değiştiren Keşifler
Tarihi Değiştiren İcatlar ve Mucitler
Kırık Heykel (roman)
Kısa Dünya Tarihi
Kısa Ortadoğu Tarihi
Başkanın Gözleri - CIA

İÇİNDEKİLER

İLK SÖZ... / 7

1. “HAYATTA KALMAYI, YAZMAYI VE SAVAŞMAYI ÖĞRENİYORUZ”
BAŞLANGIÇ / 11
2. “MEDENİYETLER KURUP, MEDENİYETLER YIKIYORUZ”
MEZOPOTAMYA’DA SAVAŞ VAR / 18
3. “PİRAMİTLERLE GÖĞE YÜKSELİYOR, ÖLÜMSÜZLÜĞÜ ARIYORUZ”
KARA VE KIZILIN UYGARLIĞI MISIR / 28
4. “EL YORDAMIYLA İNSAN HAKLARI VE DEMOKRASİYİ KEŞFEDİYORUZ”
ERKEN İMPARATORLUKLAR ÇAĞI / 37
5. “ROMA’DA GÖRKEMLİ BİR CUMHURİYET YÜKSELİYOR”
DÜNYA İMPARATORLUĞUNUN HABERCİSİ ROMA CUMHURİYETİ / 51
6. “DÜNYANIN EN ÖNEMLİ İMPARATORLUĞU YÜKSELİYOR”
BATI MEDENİYETİNİN BEŞİĞİ ROMA İMPARATORLUĞU / 61
7. “ORTAÇAĞ’DA GERÇEKTEN KARANLIKTAYMIZ MIYDIK?”
ERKEN ORTAÇAĞ / 72
8. “ORTADOĞU DEVASA BİR SATRANÇ TAHTASINA DÖNÜYOR”
ORTAÇAĞ’DA BİZANS, ARAPLAR VE TÜRKLER / 83
9. “İSLAM, TARİHİ ÖNÜNE KATIP SÜRÜKLÜYOR”
İSLAM İMPARATORLUKLARI / 90
10. “İNANÇLARIN VE RENKLİ İMPARATORLUKLARIN BEŞİĞİ”
HİNT MEDENİYETLERİ / 106
11. “İNSAN KURBAN ETMEKTEN KOMÜNİZME UZANAN YOL”
ÇİN / 117
12. “KILIÇ, ONUR VE KAN”
JAPON MEDENİYETİ / 140
13. “BİLDİĞİMİZ AVRUPANIN TEMELLERİ ATILYOR”
YÜKSEK ORTAÇAĞ’DA AVRUPA / 157

14. "YÜKSELDİLER, İZ BIRAKTILAR VE ÇÖKTÜLER"
SELÇUKLULAR VE OSMANLI İMPARATORLUĞU / 164
15. "DOĞU VE BATI'NIN TARİH YAZAN MÜCADELESİ"
HAÇLI SEFERLERİ / 173
16. "KAPİTALİST DÜZENİN TEMELLERİNİ ATTIYORUZ"
YÜKSEK VE GEÇ ORTAÇAĞ'DA AVRUPA / 181
17. "İNSAN, İNSANI KEŞFEDİYOR..."
RÖNESANS / 198
18. "MERAK EDİYOR, KEŞFEDİYOR VE YAĞMALIYORUZ"
COĞRAFİ KEŞİFLER ÇAĞI / 209
19. "YENİ DÜNYA NE KADAR YENİYDİ?"
ANTİK (ORTA) AMERİKA MEDENİYETLERİ / 220
20. "ORTAÇAĞ SONA ERİYOR VE MODERN AVRUPA DOĞUYOR"
PROTESTAN REFORMU VE DİN SAVAŞLARI / 230
21. "SAVAŞIYORUZ, HİÇ DURMADAN SAVAŞIYORUZ"
GENİŞLEME SAVAŞLARI VE AYDINLANMA / 250
22. "DÜNYAYI ALTÜST EDEN SORU: NEDEN BİZİ SİZ YÖNETİYORSUNUZ?"
DEVRİMLER ÇAĞI / 262
23. "DEMİR, ÇELİK VE BUHARLA DÜNYA KÜÇÜLÜYOR"
SANAYİ DEVRİMİ / 276
24. "BAYLAR BAYANLAR, HERKES YERİNİ ALSIN!"
BÜYÜK SAVAŞA HAZIRLANIYORUZ / 286
25. "DÜNYA HARİTASINI DEĞİŞTİREN SAVAŞ"
BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI / 299
26. "DÜNYAMIZI DEĞİŞTİREN SAVAŞ"
İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI / 315
27. "NÜKLEER SİLAHLARIN GÖLGESİNDEKİ YARIM ASIRLIK GERİLİM"
SOĞUK SAVAŞ / 348
28. "SOĞUK SAVAŞ'IN SONUNDAN GÜNÜMÜZE"
SON / 371
- SON SÖZ / 384
- DİPNOTLAR / 385

İLK SÖZ...

İtiraf edeyim, öğrenciyken tarihi hiç sevmezdim. Ancak hayalimdeki meslek olan gazeteciliğe başlayınca; tarihin, benim ve birçoklarının öğrenciyken sandığı gibi, “birtakım sıkıcı adamların, sıkıcı konuşmalar yapıp sıkıcı antlaşmalara imza attıkları bir olaylar silsilesi” olmadığını çarpıcı bir şekilde fark ettim. Gazetecilik için boşuna *tarihin ilk taslağı* denmiyordu. Meslekte geçirdiğim yıllar arttıkça, şu gerçeği daha net görmeye başladım:

Tarih yaşamın ta kendisiydi. Dahası tarih, asla *tarih* olmuyordu.

Yaşamı yüksekçe bir tepeden akan bir şelaleye benzetirsek, şelalenin dibinde oluşan devasa bir göldü *tarih*. Birikmişti ama bir şekilde şelaleden de beslenmeye devam ediyor, hayatın sürekli akmasıyla giderek büyüyordu. Diğer bir deyişle, *şimdi* ile *geçmiş* arasında sürekli bir bağlantı vardı. Söz gelimi, dünyada atom silahını yapan ikinci güç olan Sovyetler Birliği 1991 yılında *tarih* olurken; nükleer silahları, halen kullanılmaya hazır olarak halefi Rusya'nın elindeydi. İşte tarihten gelen bu gerçeğin farkında olan diğer ülkeler, Rusya 2014'te Kırım'ı ilhak ettiğinde fazla sesini çıkaramıyordu. Keza yine, İsrail işgal altında tuttuğu Filistin topraklarında insafsız politikalar uyguladığında, Türkiye olarak diğer Müslüman ülkelere kıyasla daha yüksek sesle tepki veriyorduk. Niye? Çünkü Filistin coğrafyasına beş asır boyunca hükmettiğimiz gerçeği bir şekilde ortak ulusal belleğimize kazınmıştı. Tarih dediğimiz aslında ulusların ortak hafızasından başka bir şey de değil. İşte tarihimizin ürünü olan bu bilinç, biz farkında olalım ya da olmayalım, bir şekilde halk olarak bugünkü tepkilerimizi, devlet olarak siyasetimizi belirliyor. Biz İsrail'e sert tepki gösterip Filistin konusunda inisiyatif aldığımızda; İsrail, kendince Türkiye'nin Osmanlı'yı çağrıştıran tavırlarını bastırmak

adına, *Mavi Marmara* olayında gördüğümüz üzere, bu tutuma sert bir karşılık veriyordu. Tarihimizle bugünümüz arasındaki bu bağlantı, söz konusu elim olayda ve sonrasında yaşanan diplomatik krizde olduğu gibi, zincirleme reaksiyonlarla bugünümüzü de derinden etkiliyordu. Aynı şekilde 1945'te sona eren İkinci Dünya Savaşı çoğumuz için çoktan *tarih* olurken; bu savaşın galipleri olan beş ülke, zaferden süzdükleri yetkiyle bugün BM Güvenlik Konseyi'nin daimî üyeleri olarak, içinde bulunduğumuz küresel sistemi yönetmeye, bir şekilde hepimizin hayatını etkilemeye *devam ediyor*.

Tarih, bugünün üretim bandıdır

Yukarıdaki örneklerin de gösterdiği üzere, *tarih* bir şekilde *şimdiyi* şekillendiriyor. Ulusal tarihler ulusal tepkileri belirlerken, sınırları aşan ortak insanlık tarihi de bir şekilde ulusları birbirine bağımlı kılıp karşılıklı tavırlarını belirliyor. Örnek mi? Söz gelimi Türklerin bugün en çok sevildiği ülkelerin başında Güney Kore gelir. İlginçtir, hiç sevilmediğimiz ülkelerden biriye Kuzey Kore'dir! Bu paradoksun tek sebebi *tarihtir*. Diğer bir deyişle, Kore Savaşı'nda, Türklerin Güneylilerin safında Kuzeylilere karşı savaşmış olması gerçeğidir.

Tek boyutlu tarih tek tekerli arabadır

Tarihi Değiştirenler Serisi, ister yerel isterse küresel ölçekte olsun, tarihin hayatımızdaki bu belirleyici rolünü gösterme düşüncesiyle ortaya çıkmıştı. Takipçileri bilecektir; halen devam eden bu seride, belirli konu başlıklarının altına düşen yerli ya da yabancı kişi, kavram, kurum ya da olayları işliyoruz. Bu kitapla birlikte başladığımız *Kısa Tarih* serisindeyse, tarihin belli bir bölümünü, tüm yönleriyle ama olabildiğince akıcı bir dille ve önemli noktalarına odaklanarak ele alacağız. Ancak parçaları ele almadan önce resmin bütününe bakmanın, *karşılaştırmalı* bir dünya tarihi bilinci oluşturmak açısından daha isabetli olacağını düşündük. Sonuçta *tarih* dediğimiz süreç sadece belli bir zaman diliminde belli bir yerde yaşananlarla değil; o zaman diliminde, hatta öncesinde ve sonrasında da, dünyamızın başka yerlerinde yaşanan gelişmelerin birbirleriyle ilişkisi ve birbirlerine olan etkisiyle şekilleniyor. *Bizans'ı anlamadan Osmanlı'yı bilmemiz ne kadar anlam taşır?* Ya da yıllar sonra

bugünün Türkiye'sini anlamak isteyenler, aynı yıllarda Ortadoğu'da yaşananları bilmeksizin burada olup bitenleri nasıl anlamlandırabilir? Bu açıdan bakıldığında tarih okurluğunu doktorluğa benzetebiliriz. Doktor adayları da uzmanlaşmaya gitmeden önce genel yapıyı anlamak adına bir bütün olarak insan bedenini öğrenirler. Tarihin ana bedeniyse elbette bir bütün olarak dünya tarihidir. *Kısa Dünya Tarihi* işte bu düşünceyle doğdu. Bu kitapta, ilk medeniyet havzalarından başlayıp, sonrasında yine onları merkeze alarak günümüze kadar uzanan uzun bir yolculuğa çıkacağız.

Serimizin konsepti *Kısa Tarih...* Elinizde tuttuğunuz bu kitap, bu başlıkla çelişki yaratacak kadar kalın görünebilir. Ancak söz konusu olanın insanoğlunun 100 bin yıllık tarihi olduğunu göz önünde bulundurursanız, hacmin ince olduğunu bile düşünebilirsiniz.

Neden dünya tarihi?

Her biri hakkında binlerce kitap yazılmış konuları, "Dünya Tarihi" başlığı altında tek bir kitaba sığdırmak elbette kolay olmadı. Doğal olarak birçok konuyu kapsam dışı bırakmak zorunda kalırken, birçoklarını da kitabın akışı itibarıyla (serinin sadece tek bir başlığa odaklanacak gelecek başlıklarında daha geniş şekilde ele almak üzere) dar bir çerçevede tutmak zorunda kaldık. Bununla birlikte *dünya tarihi* denildiğinde ilk etapta akla gelebilecek *her şeyi* ana hatlarıyla ele almaya çalıştık.

Kitabı okurken; bazı konuların, farklı bölümlerde, farklı açılardan olmak kaydıyla tekrar edildiğini fark edeceksiniz. Bu, eşzamanlı bir tarih akışı kaleme almanın getirdiği bir zorunluluk oldu. Ancak söz konusu tekrarlarla her seferinde büyük resmin bir başka köşesine ışık tutmaya çalıştığımı bilmenizi isterim.

Dünyayı avuçlarınıza alacaksınız

Bu kitap akademik bir tarihçinin bakış açısıyla yazılmadı. Bilakis, tarihle ilgili diğer kitaplarımda olduğu gibi, *popüler* olanı gözetken bir gazeteci olarak kaleme aldım. Bununla birlikte, dünya tarihi söz konusu olduğunda referans bir kitap olabilmesi ve sizleri tarihin belirli alanlarında bireysel bir yolculuğa çıkma yolunda motive edebilmesi adına

oldukça ciddi ve kapsamlı bir çalışma yaptığımızı belirtmek isterim. Kitap, bir bakıma, son on beş yıldır tarih odaklı yaptığım okumaların, seyahat ve araştırmaların meyvesi oldu. Sadece yazılması, kısa aralıklarla bir yıl kadar sürdü.

Zaman sıçramalarına dikkat

Her ne kadar konuları belli bir kronolojik disiplin içinde ele almaya çalışsam da akış gereği bazen uzun ya da kısa sıçramalar yaptığıma şahit olacaksınız. Söz gelimi, bütünlük olması açısından bir konuyu 20. yüzyıla kadar izleyip, sonrasında tekrar kitabın ele aldığı yüzyıla dönebileceğiz. Bu noktayı akılda bulundurmanızı rica ediyorum.

Onlarsız olmazdı

Bu kapsamlı çalışmada bana yardımcı olan editörlerim *Adem Koçal* ve *Tuğçe İncoğlu*'ya, proje danışmanı ve editörüm *Dilek Gülüm Öztürke*, tarihin ekonomik boyutuyla ilgili katkılarından dolayı *Gülcan Eker'e*, kaynak ve arşiv konusunda her zamanki gibi desteğini eksik etmeyen kıymetli gazeteci meslektaşım *İbrahim Varlık'a* ve elbette eserleriyle bu zorlu yolculukta, dipnotlarda göreceğiniz üzere bana rehberlik eden nice kıymetli yerli ve yabancı tarihçiye teşekkürü bir borç bilirim. Olası övgüleriniz onlarındır. Olası hatalarsa sadece benim...

Ali Çimen

Miami

5 Ağustos 2015

1

“HAYATTA KALMAYI, YAZMAYI VE SAVAŞMAYI
ÖĞRENİYORUZ”

BAŞLANGIÇ

Hikâyemiz, 70-100 bin¹ yıl kadar önce, Afrika'nın çorak ve sıcak vahalarında başladı. Bildiğimiz ilk insanlara söz konusu zaman diliminde rastlıyoruz. Bu insanlar avcılık ve toplayıcılıkla geçiniyorlardı ve dönemin şartları gereği, insanoğlunun en baskın güdüsü olarak bildiğimiz hayatta kalma çabası bir numaralı öncelikleriydi. Yiyecek, içecek ve barınak bulmak şeklinde tanımlayacağımız bu hayat mücadelesinde iklim her zaman başroldeydi.

Durma, ölürsün...

İnsanlık olarak Buz Çağı'ndan çıktığımız günlerdi. İlk izlerini sürebildiğimiz atalarımızı, bundan 60-70 bin yıl kadar önce, Afrika'nın kuzeydoğu kıyılarında kabileler halinde yürürken görüyoruz.² Zaten hayat o günlerde, bitmek tükenmek bilmeyen uzun yürüyüşlerden başka bir şey değildi. Yiyecek, içecek ve hayvanların peşinden sürekli yürüyorduk. Bir yeri ev olarak benimseyip durmak ölümle eş anlamlıydı. Zira yerleşilen bölgedeki hazır yiyecek kaynakları tükendiğinde her şey bitiyordu. Henüz yerleşik hayata geçmemiştik. Ve o kritik dönemeçte, Afrika'nın vahşi coğrafyasında ayakta kalmak için on binlerce yıl boyunca verdiğimiz mücadelenin sonucunda; konuşmak (lisan), yemek pişirmek ve hayatta kalabilmek için birlikte çalışmak gibi temel yetenekleri geliştirebilmiştik. Diğer bir deyişle, en eski atalarımız, sürüden ayrılanı kurdun kaptığı gerçeğini yaşayarak tecrübe etmişlerdi. Evet, Afrika bizi yıpratıp hırpaladığı kadar iyileştirmiş ve bir o kadar da geliştirmişti. Ancak, bilim adamlarının DNA üzerinde yaptığı incelemeler, bize,

Afrika'daki bu binlerce yıllık yaşam kavgası ve göç yolculuğunda galip gelerek, kıtanın dışına çıkmayı başarabilen tek bir kabile olduğunu gösteriyor.³ Bunlar, muhtemelen bugün Kızıldeniz olarak bildiğimiz denizi adalardan adalara atlamak suretiyle aşmış, bundan yaklaşık 65 bin yıl kadar önce, günümüzde Arabistan olarak bildiğimiz topraklara ulaşmayı başarmışlardı.* Ve sıkı durun; daha da ilginç, bugün hayatta olan herkes, DNA zincirimizi takip eden bilim adamlarına bakılırsa, bir şekilde bu kabiledaki tek bir kadına bağlanıyor! Evet; bu kadın, ister İstanbullu ister Kopenhaglı ya da Newyorklu olalım, hepimizin "evrensel annesi" (*Mitochondrial Eve*) olarak kabul ediliyor.⁴

Dünyaya yayılıyor

Ancak hikâyemiz Arabistan'da sona ermedi. Zira evrensel annemizin kabilesi yürümeye devam etti. Böylelikle insanoglu, adım adım, bütün gezegeni kolonileştirdi. İlk etapta Afrika, Arap Yarımadası ve Hint alt kıtası kıyılarını izleyerek Asya'ya yayıldık. Bu süreçte, tahminî 50 bin yıl kadar önce bazı atalarımız Avustralya'ya kadar ulaştı.⁵ Asya kıtasından Amerika'ya, şimdi Bering Boğazı olarak bildiğimiz ama o zamanlar kara bağlantısı olan su yolu üzerinden geçerek yayılmamız ise 15-20 bin⁶ yıl önce gerçekleşti. Bering üzerinden Alaska'ya geçen atalarımız, kısa sürede Güney Amerika'nın uçlarına kadar inmeyi başardı. Yine bir diğer grupsa, her zamanki gibi binbir türlü iklim şartlarıyla savaşarak, 45-50 bin⁷ yıl kadar önce, Ortadoğu üzerinden Avrupa'ya ulaştı. Avrupa'ya ulaştığımızda, kabile düzeninde, ailelerden daha geniş gruplar halinde yaşıyor ve birlikte çalışıyorduk. Elbette yine avcıydık. Yiyeceğimizin peşinde koşuyorduk.

Bir iğne tarihimizi değiştirdi

Ancak derdimiz bitecek gibi değildi. Bundan 20 bin yıl kadar önce, iklim koşulları yine bize karşı silah kuşandı ve son Buzul Çağı'yla sıcaklık bir anda keskin bir düşüş yaptı.⁸ Yine o kadim denklemle karşı karşıya

* Her ne kadar şu ana kadar yerleşik kanaat bu sürenin 65 bin yıl kadar önce olduğunu söylese de son bulgular bu süreyi 125 bin yıl öncesine kadar götürabiliyor. Konuyla ilgili haber için bkz:

<http://www.dailymail.co.uk/sciencetech/article-1351322/Man-left-Africa-Arabian-Peninsula-65-000-years-earlier-previously-thought.html>

kalmıştık; ya adapte olacak ya da ölecektik. Ancak bu kez imdadımıza teknoloji yetişti! Kemikten yaptığımız bir iğne bu mücadeledeki en büyük silahımız oldu. *Çünkü artık bir şeyleri dikerek birleştirmeyi öğrenmiştik!* Hayvan derilerinden elbise yapıp giydik. Böylelikle zorlu Buzul Çağı koşullarına karşı direnebildik. Elbette oklarımız ve mızraklarımız da vardı. Ancak doğal olarak elbiselerimiz olmadan o soğukta dışarı çıkıp av peşinde koşmamız pek de mümkün olamazdı değil mi? *Minik bir iğne tarihimizi değiştirmişti.*

Tarihe ilk imzamızı atıyoruz

Modern insan, önüne çıkan her koşula adapte olmayı bilerek, “bilge insan” yakıştırmalarını fazlasıyla hak ediyordu. Ama bununla sınırlı kalmayacaktı. Fransız Pireneleri’nde, Güney Fransádaki *Lascaux* Mağaraları’nda bulunan mağara resimleri, atalarımızın dünyaya iz bırakmak, hayatın kaydını tutmak konusundaki isteğinin de ilk işaretleri olmuştu. *Uzmanlara göre, hayvan figürlerinden oluşan ve MÖ 16 ya da 14 bin yıl öncesine ait olduğu tahmin edilen bu ilk resimler, biz insanoğlunun tarihi kaydetmeye başladığı ilk andı.*⁹ Benzer el izleri, Fransá’nın ardından Güney Afrika, Avustralya, Kuzey Amerika ve Arjantin’de de keşfedildi. Birbirinden binlerce kilometre uzakta yaşayan atalarımızı, adeta “Biz buradayız” diye haykıran el izleri bırakacak şekilde aynı davranışı sergilemeye iten şey, kendimizi ve dünyamızı anlama ve anlamlandırma çabasıydı.

Devasa bir adım atıyoruz

Yaklaşık 10-16 bin¹⁰ yıl önce Kuzey Yarımküre ısınmaya başladı. On binlerce yıldır karda kışta av peşinde koşan atalarımız, sıcak havaların da etkisiyle bu kez çok daha radikal bir işe soyundu. Nerede mi?

Bugün Türkiye olarak bildiğimiz toprakların doğusunda, Dicle ile Fırat nehirlerinin aktığı, *Bereketli Hilal** olarak bilinen topraklarda...

* Mûnbit Hilâl (İngilizcede *Fertile Crescent*) olarak da bilinen; Ortadoğu’da, Batı ve Ortadoğu uygarlıklarının doğduğu bölgeye verilen ad. Terimin mimarı ABD’li Doğubilimci ve arkeolog James Henry Breasted’dır.

Adı geçen topraklar gerçekten de her açıdan bereketliydi. Burada yaşayan atalarımız, topraktan çıkan meyve, sebze ve tahılları gözlemleyip, “Av ve yiyecek peşinde koşmasak da bu yiyecekleri kendimiz yetiştirsek nasıl olur?” diyerek, yaklaşık 10 bin yıl önce *tarımı* başlattı.¹¹ Takip eden 5 bin yıl içinde tarım tüm Avrupa’ya yayılacaktı. Bu, insanın doğayla olan ilişkisinde atılmış devasa bir adımdı. *History of the World*’ün (Dünyanın Tarihi) yazarı Andrew Marr’a göre; o zamanlar için toprağa bir tohum ekip büyümesini beklemek başlı başına bir kumardı. Ancak, insanoğlu bu kumarı kazanarak, ilk kez dünya üzerinde toprağı, bir şey yetiştirme amacıyla da olsa, sahiplendi. Bilim adamlarına göre Çin, Hindistan ve Güney Amerika’da da insanlar bir şekilde aynı mantığı yürüterek tarıma başlamışlardı. Fakat her değişim gibi bunun da bir bedeli vardı. İnsanoğlu olarak, av peşinde koşturmayı bırakıp tarım düzenine geçtiğimiz için artık fiziksel olarak eskisi kadar dayanıklı değildik. Daha zekiydik ama yaşam süremiz kısalmıştı. Üstelik tarım daha çok yiyecek; daha çok yiyecekse daha fazla nüfus demekti. Zira toplayıcı avcı atalarımız daha hızlı hareket etmek için çocuk sayısını sınırlamışken, çiftçiliğe soyunan atalarımızın kafası bu konuda daha rahattı. Giderek kalabalıklaşıyorduk ve eskisi gibi kabile düzeninde yiyecek kovalamak mümkün olsa da işlevsel değildi.

Sonuç olarak ne yaptık? Elbette tarihî bir adım daha atarak *yerleşik hayata* geçtik.

Medeniyet Konya’da başladı!

Tarihin kaydettiği ilk yerleşim yeri, ülkemizde, Türkiye’de bulundu. “Konya yakınlarındaki *Çatalhöyük*’te gün yüzüne çıkarılan ve 9 bin yıl önce kurulduğu sanılan bu ilk yerleşim yerinde, 8 bin kişi 2 bin kadar evde yaşıyordu. Bu bilinen ilk şehir benzeri yerleşim merkezinde cadde ya da yol yoktu. Sakinleri, bitişik nizam evlerin damlarında yürüyerek istedikleri yerlere gidiyordu.”¹²

Taş Devri’nin son dönemlerine denk gelen bir zamanda, çamurdan yapılmış duvarlarıyla yükselen bu evler, günümüzün ilkel taşra köylerinden farksız bir görünüm arz ediyordu. Ancak yerleşik hayat elbette kendine has yeni tehlikeleri de beraberinde getirmişti. Toplu yaşamdan

dolayı, tüberküloz, çiçek ve kızamık gibi bulaşıcı hastalıkların ilk kez bu dönemde boy göstermeye başladığı tahmin ediliyor. Ancak bu ve toplu halde yaşamaktan kaynaklanan benzeri yeni tehlikelere rağmen, insanoğlu artık bir kez gemileri yakmıştı ve yerleşik hayattan geri dönüş yoktu. Artık dünyanın farklı bölgelerinde insanlar, gerek tarımı keşfetmeleri gerekse doğanın güçlüklerine ya da doğal felaketlere birlikte direnebilme gayesiyle komünler olarak yaşamaya başlamıştı.

Doğaya karşı verilen mücadelenin insanları bir araya getirmesinin en çarpıcı örneğini Çin'de görüyoruz. O çağlarda, 3 bin mil uzunluğundaki Sarı Nehir (*Yellow River*), şiddetli yağmurlarda taşarak hayata dair her şeyi yerle bir ediyordu. Kabilelerden birinin şefi, YU isimli bir mühendis bu işe çözüm bulmakla görevlendirdi. Asırlardır çarpışan kabileler, YU'nun geliştirdiği devasa kanal sisteminin hayata geçirilebilmesi için gereken iş gücünü sağlamak adına, ilk kez tek bir otorite altında bir araya gelip projeyi tamamladı. Set ve kanallardan oluşan proje işe yaramış ve sellere ket vurmuydu. YU kahraman olmuştu. Peki, bu YU kim olarak tarihe geçti dersiniz? Çin'deki yerleşik devlet sisteminin temellerini atan hanedanlık olarak bilinen XIA Hanedanı'nın (MÖ 2100-1600) kurucusu *Yüce YU* olarak elbette.¹³

Çin'e tekrar döneceğiz. Devam edelim.

Adım adım hayatı inşa ediyoruz

Kitabın bu noktasına kadar bahsi geçen dönem için tarihe baktığımızda şunu görüyoruz: İnsanoğlu doğayı kendine uygun hale getirme çabasıyla, aynı zamanda tarihi de şekillendiriyordu. Birlikte çalışıp yaşamak, avantajlar sağladığı gibi, rekabet ve buna paralel olarak çatışma da getirdiği için, otoritenin tesis edilmesi, insanlararası ilişkilerin belli bir sistematige oturtulması gibi temel ihtiyaçlar baş gösterecekti. Bununla birlikte, bu noktadan itibaren tarım, yeni bir adım olarak yeni sorunlar ortaya çıkararak, bir şekilde daha karışık sosyal toplulukların şekillenmesine neden olacaktı. Bu topluluklarsa medeniyetlere dönüşecek ve söz konusu medeniyetler de zamanla krallar, imparatorlar, siyasi ve dinî liderler çıkartacaktı.

İlk bilinen medeniyetlerden biri; çift taraflı akıntılarıyla taşımacılığa, suladığı verimli topraklarla da tarıma elverişli olan Nil Nehri havzasında 5 bin yıl önce kurulmuştu. Piramitleri, firavunları ve rahipleriyle gezegenimizin tarihine görkemli bir giriş yapan Mısırlılar, muazzam bir iş daha yapıp, bizimle geçmiş arasındaki o eşsiz köprüyü de kuracaklardı.

Bunu, Sümerlilerle birlikte *yazıyı kullanan ilk medeniyet* olarak yapmışlardı.

“Tarih Öncesi” bitiyor, “Tarih” başlıyor!

Her ne kadar sürekli gün ışığına çıkan bulgular, yazının mucitliğini, Mısırlılar ve Sümerliler arasında gidip gelen bir sarkaca çevirmişse de, yazı olarak bildiğimiz olguyu ilk kullananların, şu an için, MÖ 3500 civarında bu işe soyunan Sümerliler olduğuna inanılıyor. Kamış ucuyla, kil tabakalardan yaptıkları tabletler üzerine üçgeni andıran izler bırakarak ilk yazıları yazdılar. Güneşin altında pişirilerek kurutulan bu tabletler, mesaj olarak gerekli yerlere ulaştırılıyordu. Mezopotamya’da ticaretin gelişmesinden dolayı uzun mesafeli haberleşmeye duyulan ihtiyaç sonucu ortaya çıkan bu yenilik neticesinde yazılı iletişim kurmaya başlamıştık. *Yazının hayatımıza girmesiyle de teknik olarak tarih öncesi (prehistory) dönem sona ermiş ve tarih (history) başlamış oluyordu.*

Ancak, Sümerlilerin geliştirdiği çivi yazısı (*cuneiform*) bir alfabeyle dayanmıyordu. Nesnelere, sembollerle tasvir ediliyordu (piktograf) ve belli bir sistematik yoktu.¹⁴ Bu sistematiki getiren, MÖ 3200 civarında yine Sümerliler oldu. Uruk şehrinde ilk kez sesleri temsil eden semboller (fonogram) kullanmaya başladılar.¹⁵ Artık mesajları daha netti. Gördüklerini değil, ağızlarından çıkanları yazmaya başlamışlardı.

Yazının hakkını Mısırlılar verdi

Yazının bir diğer şampiyonu olan Mısırlılarsa, onu, MÖ 3000 civarında *sosyal yaşamın tüm boyutlarıyla* kayda geçirildiği ilk antik şehir olan *Set Maat*’ta (Hakikatin Yeri) kullanmaya başlamışlardı.¹⁶ Bugün “Deir el-Medina” olarak bilinen bu yerleşim merkezindeki cemiyet hayatı 400 yıl kadar sürmüş ve geride bizlere eşsiz bir tarih laboratuvarı bırakarak tarihten silinmişti.

Mısırlıların, ostrakon (*ostrakon*) olarak bildiğimiz, taş ya da çömlek parçaları üzerine boyadıkları harf ve sembollerle başlattıkları yazı geleneği (hiyeroglif) sayesinde, başta Set Maat olmak üzere, o dönemde yaşananların detaylarından haberdar olabildik. İlk deşifre edilen yazılar, evlatları kendisine bakmadığı için onlara sitem eden ve mirasından mahrum bırakan bir anneyi ve eşini aldattığı için *hâkim* tarafından cezaya çarptırılan bir adama verilen cezayı dillendiriyordu.¹⁷ 1920'lerde Set Maat'ta yapılan kazılarda ele geçen bulgular, bizlere, 5 bin yıl öncesinin sorunlarının da bugünden farklı olmadığını göstermişti. Bu bulguların gösterdiği önemli bir şey daha vardı: İnsanoğlu toplumsal düzeni sağlamak için *mahkeme* ve *hâkimlik* gibi kurumları geliştirmeye başlamıştı. Köylerde, kasabalarda ve yeni yeni şekillenen şehirlerdeki eşitlik arayışı sayesinde insanoğlu hukuku keşfediyordu.

İmparatorluklar Çağı'na beş kala

Sadece Mısır'da değil, Akdeniz havzasında birçok yerde de eşzamanlı olarak medeniyet filizleniyordu. İnsanlar yazıp çiziyor, ticaret yapıyor, daha iyi yiyip içiyor ve mimariyi keşfediyordu. Ancak o çağda medeniyet yine de pek kusursuz sayılmazdı. Söz gelimi Avrupa'daki ilk uygarlık olarak bilinen Girit merkezli barışsever *Minoan medeniyeti* (MÖ 2700-1450), eşsiz fresklere ve mimari yapılara imza atarken, diğer yandan da uzunca bir süre insan kurban etme geleneğini sürdürmüştü.¹⁸

İnsanoğlunun *tarih* denince aklımızda canlananlar çerçevesindeki asıl hikâyesiyse *İmparatorluklar Çağı* olarak bilinen dönemle birlikte başlayacaktı. Bu dönemin ete kemiğe büründüğü coğrafya ise Mezopotamya'ydı.